

Zitierhinweis

Zavorotchenko, Igor: review of: Tatjana Viktorovna Volokitina (ed.), 1968 god. "Pražskaja vesna": 50 let spustja. Očerki istorii, Moskva / Sankt-Peterburg: Nestor-Istorija, 2021, in: Český časopis historický, 2021, 4, p. 954-958, <https://recensio-stag.lorax.syslab.com/r/2632f786702742a189b60a8bb9eab839>

český časopis historický

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a-63a UrhG) zulässig.

Bauerův výklad je doprovázen podrobným poznámkovým aparátem, který svědčí o důkladné prosopografické průpravě editora. Kučerovi se podařilo identifikovat a blíže charakterizovat stovky osob, čímž zvýšil výpovědní hodnotu cenného a zároveň čtenářsky přitažlivého Bauerova textu. Značný význam má i osobní rejstřík, je však podivné, že opomíjí jména zmíněná v dosloveh; je také škoda, že zde chybí zeměpisný rejstřík, který by usnadnil orientaci v dílčích tématech mezinárodních vztahů. Obrazová příloha přináší kvalitní reprodukce fotografií – zčásti osobních a rodinných, zčásti obecně významných pro politickou situaci v Československu kolem poloviny 20. století. Celkově lze edici Bauerových pamětí ve zpracování Martina Kučery pokládat za hodnotný pramenný příspěvek k poznání moderních českých dějin.

Jaroslav Pánek

Tatiana V. VOLOKITINA – Anna R. LAGNO – Albina F. NOSKOVA –
Boris S. NOVOSELCEV (eds.)

1968 god. Pražskaja vesna: 50 let spustja. Očerki istorii

Moskva – St.Peterburg, Institut slavjanovedenija RAN – Nestor-Istorija 2021, 368 s.,
ISBN 978-5-4469-2006-8.

V roce 2021 vydal Ústav slavistiky Ruské akademie věd sborník „1968. Pražské jaro o 50 let později. Eseje o historii“, na jehož přípravě se podíleli ruští, čeští a rumunští historikové. Události „odrážející snahu dát komunistickému hnutí nový impuls spojením socialistických hodnot s racionálním tržním hospodářstvím a mechanismy rozvinuté demokracie“¹ se opakovaně stávaly předmětem publikací, nicméně každé výročí je opět důvodem k návratu k „symbolické události, která určovala život a hodnoty několika generací“ (s. 2). Záměrem sestavovatelů sborníku bylo „seznámit čtenáře s novými materiály a dokumenty, přehodnotit na jejich základě události před půlstoletím, pokusit se najít originální badatelskou perspektivu“ (s. 9).

Tato publikace „pečlivě analyzuje 'zákulisí' pražského jara, přibližované čtenáři prizmatem diskusí o reformách a podrobným zkoumáním postojů českých intelektuálů Z. Mlynáře, R. Richty, J. Pelikána, O. Šika“ (s. 9). Pozornost je věnována historii federalizačního projektu a jeho realizaci, včetně jak kladných stránek nového státního modelu, tak od počátku v něm zakotvených slabin, které se později projeví v 90. letech. Jedním z ústředních témat práce bylo uvažování o důvodech použití síly k řešení československé krize. Kniha zároveň přibližuje protestní nálady československé veřejnosti, které byly v Moskvě při přípravě vojenské akce zjevně podceněny.

Autoři sborníku též podrobně prozkoumali stanovisko Rumunska, jehož hodnocení mnoha otázek ohledně vývoje „socialistického tábora“ bylo odlišné od stanovisek ostatních zemí sovětského tábora. Značná pozornost byla navíc věnována nejednoznačnému postoji

1 Т.В. ВОЛОКИТИНА, А.Р. ЛАГНО, А.Ф. НОСКОВА и Б.С. НОВОСЕЛЬЦЕВ, ред. 1968 год. „Празжская весна“: 50 лет спустя. Очерки истории. Москва/Санкт-Петербург: Институт славяноведения РАН/Нестор-История 2021. Dostupné z: doi 10.31168/4469-2006-8), s. 8.

Západu, resp. hodnocení akcí Jugoslávie a Rumunska během československé krize. V této recenzi se zaměříme na kapitoly věnované odrazu událostí před 50 lety v současném historickém povědomí Rusů a Čechů.

Valerij L. Musatov hledá v kapitole „Zamyšlení nad pražským jarem“ (s. 233–241) odpověď na otázku, proč je o události roku 1968 v Československu stále takový zájem. Soudí, že drama situace dodnes vzrušuje veřejnost. Se znatelnou skepsí připomíná, že historikové, zejména mimo Rusko, dodnes neztrácejí naději na nové objevy v ruských archivech. A konečně „zůstává nezodpovězena otázka, zda byl v roce 1968 proces obnovy společenských vztahů v [...] Československu [...] samostatný, nebo sledoval scénář svého druhu ‚barevné revoluce‘, iniciované vnějšími silami a jejich příznivci v zemi“ (s. 233n.).

Musatov míní, že zájem o tuto problematiku podněcuje i současná geopolitická situace, kdy se bývalé socialistické země staly členy NATO a stojí v kontextu obnovy konfrontace této vojensko-politické aliance s Ruskem. Ovšem: „Ruská federace není Sovětský svaz a Rusko nemůže být zodpovědné za vše, co se dělo za sovětské éry. KSSS byla rozpuštěna v roce 1991 a dnešní KSRF je běžnou parlamentní stranou“ (s. 233n.). A konečně stále existuje rozsáhlé otevřené pole výzkumu, týkajícího se plánů a návrhů samotných reformátorů.

Při diskusi o výsledcích pražského jara a vstupu cizích vojsk do Československa poukazuje autor zejména na řadu ruských historiků, kteří poukázali na tehdejší postoj amerických úřadů. Zejména to, že „vlny politických akcí v západní Evropě, květnová vystoupení studentů v Paříži, krizové události v Československu vyděsily Spojené státy americké, které vlastně naléhaly na Sovětský svaz, aby potlačil disent v socialistickém společenství... Velvyslanec SSSR ve Spojených státech, A. F. Dobrynin, oznámil, že prezident Johnson nejprve reagoval na zprávu o invazi vojsk klidně“² „Později Američané toto téma prosazovali v protisovětském duchu, zrušili plánované kontakty na nejvyšší úrovni, ale žádná zvláštní komplikace v mezinárodní situaci nenastala... Navíc se má za to, že výsledek československých událostí přispěl k uzavření dohod v Helsinkách v roce 1975“ (s. 240).

V eseji Julii A. Ščerbakové „Češi a Rusové o událostech před 50 lety“ nejvíc zaujme ta její část, kde se autorka pozastavuje nad některými aspekty postoje Rusů k invazi ozbrojených sil zemí Varšavské smlouvy na území Československa a také nad vývojem tohoto postoje, který se kryl s obraty moderních ruských dějin. Bezprostředně po roce 1968 většina občanů SSSR podporovala vstup vojsk, ale v období perestrojky Rusové změnili názory a odsoudili použití síly. V poslední době však lze pozorovat tendenci k návratu k původním stereotypům.³

- 2 Igor I. ORLIK, *Mirovoje soobščestvo i sobytija v Čechoslovakii v 1968 g.* In: Galina Muraško (ed.), 1968 god. Pražskaja vesna. Istoričeskaja retrospektiva. Sbornik statej, Moskva 2010, s. 189–190. (И.И. ОРИК, *Мировое сообщество и события в Чехословакии в 1968 г.* In: Г.П. МУРАШКО, (ред.), 1968 год. „Празжская весна“. Историческая ретроспектива. Сб. статей, Москва 2010, s. 189–190); Vjačeslav I. DAŠICEV, *Pražskaja vesna – novoje pročtenie socialističeskoj reformacii*, Socialno-gumanitarnyje znanija, 2010, č. 6, s. 188–197. (В. И. ДАШИЦЕВ, „Празжская весна“ – новое прочтение социалистической реформации, Социально-гуманитарные знания, 2010, N. 6, s. 188–197).
- 3 Aleksej MAKARKIN, *Kak menjaloš otnošenije rossijan k pražskoj vesně*, Ježednevnaja delovaja gazeta RBK, č. 140, 21. 08. 2018. (А. МАКАРКИН, *Как менялось отношение россиян*

Je třeba poznamenat, že roste počet Rusů deklarujících povědomí o „pražském jaru“. V roce 2008 o něm nevědělo 55 % dotázaných, roku 2013 už jen 50 % a 2018 pouze 46 %. Tato dynamika je doprovázena nárůstem počtu lidí, kteří ospravedlňují umístění Rudé armády na československé území. V roce 2008 označilo invazi za reakci na „podvratnou akci západních zemí“ 12 % respondentů, roku 2013 již 16 % a v roce 2018 dokonce 21 %. Celkově se v odpovědích Rusů stále zřetelněji projevuje tendence sejmut vinu ze SSSR za vojenské řešení situace. Současné Rusko nadto podle nich není morálně odpovědné za srpnové události roku 1968. Tato názorová pozice se formovala již před anexí Krymu a před konfliktem se Západem: v roce 2008 to uvedlo 28 % respondentů, roku 2013 již 60 % z nich.⁴

Při nahlédnutí do historie a s poukazem na skutečnost, že již od Gorbačovovy doby byla intervence v Československu na oficiální úrovni vedením SSSR a pak i samostatnou Ruskou federací opakovaně odsuzována,⁵ autorka zároveň poznamenává, že v poslední době lze pozorovat náznaky odklonu od tohoto jasného a jednoznačného postoje. Markantním příkladem je skandál s návrhem zákona, předloženým v červnu 2016 skupinou poslanců ruskému parlamentu na udělení postavení veteránů bojových akcí účastníkům vstupu sovětských vojsk do Československa v roce 1968. Tento návrh vyvolal protest řady představitelů České republiky. Návrh zákona byl následně zamítnut, přičemž jak vláda Ruské federace, tak parlamentní výbor pro záležitosti veteránů se původně proti přijetí návrhu zákona ohradily s tím, že účastníci vstupu vojsk do Československa se žádných bojových akcí nezúčastnili a nemůžou tedy být uznáni jako veteráni.

Všimněme si jedné – podle mého názoru překvapivé – odchylky ve vidění této kauzy z české perspektivy. Jeden z argumentů pro uznání účastníků invaze roku 1968 za válečné veterány byla skutečnost, že nezávislá Ukrajina své vojáky, kteří se roku 1968 zúčastnili invaze do Československa, uznala za veterány již před více než 25 lety. Podle sbírky ukrajinských právních předpisů jsou tak válečnými veterány nejen účastníci občanské války ve Španělsku ve 30. letech, účastníci arabsko-izraelských válek na arabské straně, vietnamských a korejských válek, sovětsko-čínských ozbrojených konfliktů, ozbrojených

к «Празской весне», Ежедневная деловая газета РБК, N. 140, 21. 08. 2018). Dostupné z: <https://www.rbc.ru/newspaper/2018/08/22/5b7a64db9a7947cb67bd3681> (22. 01. 2022).

4 *Vvod vojsk v Českoslovakiu*, in: Avtonomnaja nekommerčeskaja organizacija Analitičeskij centr Jurija Levady (ANO Levada-Centr), 21. 08. 2018. (*Ввод войск в Чехословакию*. In: Автономная некоммерческая организация Аналитический Центр Юрия Левады (АНО Левада-Центр), 21. 08. 2018.) Dostupné z: <https://www.levada.ru/2018/08/21/vvod-vojsk-v-chehoslovakiyu/> (22. 01. 2022)

5 *Zajavlenije rukovoditelej Bolgarii, Vengrii, GDR, Poľši i Sovětskogo Sojuza*, Pravda, No 339. 05. 12. 1989, s. 2. (*Заявление руководителей Болгарии, Венгрии, ГДР, Польши и Советского Союза*. In: Правда, No 339, 05. 12. 1989, s. 2.; *Dogovor o družestvennych otnošenijach i sotrudničestvě meždu Rossijskoj Federacijej i Čěskoj Respublikoj*. 26. 08. 1993. Praha. In: Elektronnyj fond pravovoj i normativno-techničeskoj dokumentacii. (*Договор о дружественных отношениях и сотрудничестве между Российской Федерацией и Чешской Республикой*. 26. 08. 1993. Прага. In: Электронный фонд правовой и нормативно-технической документации.) <http://docs.cntd.ru/document/901898022> (22-05-2020).

konfliktů v Africe, ale také účastníci vojenských operací v Československu v letech 1968–1969 a v Maďarsku v letech 1956–1957.⁶ Ač legislativní normy Ukrajiny nikdy nebyly tajné, nelze zjistit jakoukoliv reakci české veřejnosti na tuto skutečnost.

Zajímavé je zejména zdůvodnění, které uvedli autoři onoho návrhu zákona z roku 2016. Hlavním úkolem sovětských vojsk v Československu v roce 1968 bylo podle jejich názoru „potlačení protistátního převratu“, který opozice připravovala, „spoléhajíc se na podporu západních zemí“. Vysvětlující poznámka k návrhu zákona uvádí, že pro podzim roku 1968 Německo a NATO údajně plánovaly pod rouškou vojenských cvičení „obsadit území, zabraná Německem v roce 1938“. To mělo následně vést k vystoupení Československa z organizace Varšavské smlouvy. Mezi zastánce změny politického kurzu v Československu patřili „bývalí nacisté, esesáci, představitelé reakčního kléru“ (s. 247).

Autorka poznamenává, že „v ruském veřejném mínění je v poslední době tendence revidovat dosavadní hodnocení události roku 1968 v Československu. V roce 2013 provedlo Levada-Centrum průzkum veřejného mínění, v němž respondenti odpovídali na otázku: „Co si myslíte, že se tehdy stalo v Československu?“ Z dotázaných, kteří alespoň něco věděli o událostech roku 1968, se 27 % domnívalo, že šlo o „pokus antisovětských a revizionistických sil ve vedení Československa o převrat a odtržení země od socialistického tábora“. Roku 2008 byl podíl takto smýšlejících jen bezmála poloviční: stejnou odpověď uvedlo 15 % respondentů. Téměř o polovinu se přitom snížil i počet těch, kteří události považovali za „pokus o demokratickou obnovu socialismu“ (14 % v roce 2008 a 8 % roku 2013). Počet respondentů, kteří považovali invazi do Československa za „akt potlačení lidového hnutí proti socialismu a zastrasování případné opozice v jiných socialistických zemích“, se mezi léty 2008 a 2013 zvýšil o 10 %, konkrétně z 21 % na 31 % (s. 249).

Zajímavá studie Ščerbakové však ve čtenáři zanechává dojem, že „v ruském veřejném mínění se v poslední době objevila tendence revidovat předchozí hodnocení události roku 1968 v Československu“. Autorka tak doslova formuluje svůj závěr (s. 249) a ilustruje ho daty sociologických výzkumů. Tato změna se však týká pouze „těch, kteří o událostech roku 1968 alespoň něco slyšeli“. A takových je jen o něco více než polovina dotázaných, tedy méně než 15 % všech respondentů. Ti o těchto událostech většinou nic nevědí a nezajímají se o ně.

O něco více než čtvrtina zbývajících (informovanějších nebo angažovanějších?) respondentů vyjadřuje „revizionistické“ hodnocení událostí. Taková data tedy umožňují soudit pouze o trendu měnících se historických hodnocení, který prokázala malá část současné ruské společnosti.

Irina A. Gerčikova si v kapitole „Vnímání události srpna 1968 v Čechách, na Slovensku a v Rusku. K 50. výročí operace *Dunaj*“ (s. 250–258) klade otázku, proč dodnes zůstávají události srpna 1968 z české perspektivy aktuální. Podle některých ruských historiků zůstává pražské jaro „přelomovou událostí druhé poloviny 20. století“, zatímco jiní v něm

6 Official web-portal of the Parliament of Ukraine. Legislation of Ukraine; <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/63-94-%D0%BF> (22-01-2022).

7 Galina P. MURAŠKO, *Izbrannoje*, Moskva 2011, s. 477. (Г. П. МУРАШКО, *Избранное*, Москва 2011, s. 477.)

vidí článek řetězu „českého osudu“ v kontextu sporů o smyslu českých dějin.⁸ Autorka také upozorňuje na významné místo, které reflexe těchto událostí zaujímá v české a slovenské literatuře a umění. V ruské literatuře najdeme takovou stopu v poezii Jevgenije Jevtušenka. Z českých publikací o vnímání události z ruského pohledu autorka zmiňuje knihu Josefa Pazderky⁹ a její překlad do ruštiny,¹⁰ přičemž připomíná, jak zřídka se v českých publikacích píše o ruské perspektivě.

Poté autorka zmiňuje řadu ruských publikací a televizních pořadů od roku 2015 o událostech roku 1968 v Československu, které jsou otevřeně revizionistické povahy, to znamená, že se snaží zdůvodnit invazi vojsk potřebou zabránit vojenskému převratu inspirovanému Západem atd. Autorka se ptá, proč dochází k přehodnocování událostí, ale místo odpovědi odkazuje na jeden z rozhovorů, které ve své knize poskytl Leonid Šinkarev: „Vždy jsem odsuzoval vstup vojsk do Československa, stále si myslím, že je to chyba. Ale nyní poté, co se Češi, byť symbolicky, zúčastnili americké akce proti Jugoslávii, kdy vyslali své vojáky do Iráku, a nyní chtějí postavit americkou sledovací stanici, musí svůj pohled na události roku 1968 přehodnotit. Neměli jsme tehdy právo hájit své strategické zájmy? Nebo je to pro Američany v pořádku, ale my nemůžeme? Jsem dokonce rád, že se Češi takto zachovali. Odstranili kámen z mé duše. Už se před nimi necítím vinen za rok 1968. Dost! Nikomu nic jiného nedlužíme. Velké Rusko nemůže dále jít kupředu s hlavou otočenou dozadu...“¹¹ Tato pozice („Přestaňte činit pokání, přestaňte analyzovat“) je podle autorky blízká mnohým lidem v Rusku. Pravděpodobně již není třeba činit pokání, říká Šinkarev, ale je lepší naučit se naslouchat druhým – i když jsou to národy s nevelkým územím. Ale musíme s nimi počítat, vyjednávat, respektovat – nikdo doposud nezrušil mravní zásady.¹²

Celkově se tento recenzovaný sborník jeví jako tematicky relevantní a zajímavý. Autorům a editorům se podařilo dosáhnout vzácného a velmi užitečného efektu: v knize najdeme pohled na události roku 1968 z různých perspektiv (československé, sovětské, jugoslávské, rumunské). I když mohou být některé kapitoly v knize názorově sporné, kniha jako celek je užitečná, neboť se pokouší shromáždit do jednoho celku různé úhly pohledu.

Igor Zavorotchenko

8 Aleksandr BOBRAKOV-TIMOŠKIN, *Simvol „českéj sudby“: 1968 god v kontekstě „sporov o smysle českéj istorii“*, in: *Neprikosnovennyj zapis*, 2008, č. 4, s. 69–83. (А. БОБРАКОВ-ТИМОШКИН, *Символ „чешской судьбы“: 1968 год в контексте „споров о смысле чешской истории“*, *Неприкосновенный запас*, N. 4, 2008, s. 69–83.)

9 Josef PAZDERKA (ed.), *Invaze 1968: ruský pohled*, Praha 2011, s. 6.

10 Й. ПАЗДЕРКА (ред.), *Вторжение: Взгляд из России, август 1968*, Прага 2016.

11 Leonid ŠINKAREV, *Ja eto počti забыл. Опыт психологических очерков событий в Чехословакии в 1968 г.*, Moskva 2008, s. 417. (ШИНКАРЕВ, Л.: *Я это всё почти забыл: Опыт психологических очерков событий в Чехословакии в 1968 г.* Москва 2008, s. 417.)

12 T. V. VOLOKITINA a další: 1968 god, s. 258.